

Katowice, 24.10.2019 r.

dr hab. Sebastian Kubas
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Nauk Politycznych

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Artura Jacha-Chrzászcza
pt. „Węgierska polityka historyczna w rywalizacji partyjnej po 1989 roku
(motyw Trianon)”**

napisanej pod kierunkiem dra hab. prof. UP w Krakowie Romana Kochnowskiego.

Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska podejmuje problematykę mieszczącą się w dyscyplinie nauk o polityce. Temat badawczy został jasno i precyzyjnie określony. Ma charakter nowatorski i jak najbardziej zasługuje na uwagę. Po za tym jest istotny i potrzebny dla nauki. Autor tejże dysertacji wybrał na swój problem badawczy zagadnienie polityki historycznej w aspekcie rywalizacji partyjnej na Węgrzech po 1989 roku w kontekście wykorzystania tzw. motywu Trianon. Sam wybór problemu należy uznać za warty uwagi z kilku powodów. Po pierwsze, w polskiej literaturze naukowej potrzebna jest dyskusja na temat roli i znaczenia polityki historycznej w kształtowaniu ogólnych ram polityki prowadzonej przez państwo. Po drugie, umiejscowienie problemu badawczego w warunkach węgierskich jest interesujące z tego względu, że od 2010 roku rządząca partia Fidesz w swoim apelu politycznym oraz praktycznych działaniach wykorzystuje historię w celu podkreślenia znaczenia tradycji i wartości narodowych. Po trzecie, mimo dostępnych w języku polskim opracowań naukowych dotyczących współczesnej polityki Węgier, ich dotychczasowa liczba jest niewystarczająca, dlatego recenzowana dysertacja wzbogaca ich stan.

1. Założenia pracy, jej podstawy metodologiczne, źródła

Praca liczy 346 strony. W jej strukturze Autor wyróżnił wstęp, cztery merytoryczne rozdziały, zakończenie, załącznik, bibliografię, spis tabel, rysunków, wykresów, a także streszczenia w j. polskim i angielskim.

Konceptualizacja badań została przedstawiona przez Pana mgra Artura Jacha-Chrzászcza we wstępie. Zawiera on rudymenatne elementy wymagane w pracach naukowych, czyli motywację podjęcia badań, określenie przedmiotu i celu pracy. Odnośnie tego ostatniego

Autor pisze „celem poruszenia problematyki Trianon popartego analizą węgierskiej sceny politycznej jest wzbogacenie stanu polskojęzycznej literatury” (strona 9, 14 wers od dołu). Po przeczytaniu całej dysertacji uważam jednak, że cel był o wiele szerszy i nosił znamiona naukowości. Z zacytowanych słów Autora wynikałoby bowiem, że praca może być pozbawiona nowatorskiego i naukowego charakteru. Poza tym Autor dokonuje we wstępie eksplikacji pojęcia polityki historycznej, które jest kluczowe dla dysertacji.

Dobór metod użytych przez Autora obejmuje: metody jakościowe i ilościowe, analizę, syntezę, metodę instytucjonalno-prawną, metodę historyczną (strona 16, 8 wers od dołu). Ich dobór jest właściwy. Należy jednak zaznaczyć, że nie ma jednej metody historycznej. Metody historyczne są zróżnicowane, np. pragmatyczna, genetyczna, spirytualistyczna, czy materialistyczna.

W pracy zaprezentowano kilka założeń, a wszystkie z nich zostały nazwane tezami. Oczywiście w tak rozległej pracy naukowej Autor mógł postawić kilka tez, ale warto było wskazać na tę (te), która(e) ma(ją) zasadniczy i prymarny charakter, a która(e) pomocniczy. Tymczasem czytamy, że teza „utrata ziem węgierskich oraz etnicznych obywateli w wyniku postanowień w Trianon ma utrzymujący się do dziś i mogący się utrzymywać w dającej się przewidzieć przyszłości istotny wpływ na charakter programów i działalności węgierskich partii politycznych funkcjonujących po 1989 roku” (strona 9, 15-18 wers od dołu) jest zasadnicza. Dalej, że pierwszą tezą jest „konsekwencje podpisanego 4 czerwca 1920 roku traktatu są przez węgierską społeczność postrzegane w jeszcze gorszym świetle aniżeli następstwa obchodzonych jako święta narodowe Wiosny Ludów czy powstania z 1956 roku” (strona 10, 4-6 wers od góry). Potem Autor wspomina o wersyfikacji drugiej tezy, ale nie wiem, o jaką chodzi (strona 11, 10 wers od góry). Następnie Autor pisze „w tym miejscu należałoby sformułować tezy badawcze, które staną się przedmiotem analizy w niniejszej pracy” (strona 14, wers 12-13 od dołu), co sugeruje, że wcześniej Autor nie poczynił takiego kroku. Dalej określa kolejną tezę „tematyka traktatu w Trianon i jego następstw była poruszana w węgierskiej polityce historycznej przez wszystkie partie polityczne sprawujące władzę na Węgrzech po 1990 roku” (strona 14, 8-10 wers od dołu). Mamy też jeszcze tezę „spośród wszystkich działań partii politycznych sprawujących władzę na Węgrzech po 1990 roku to działania partii FIDESZ są najbardziej optymalne dla węgierskiej mniejszości narodowej” (strona 15, wers 13-15 od góry).

Reasumując, Pan mgr Artur Jach-Chrząszcz proponuje wieloaspektowe badanie obranego problemu badawczego. W prawidłowy, aczkolwiek w niepotrzebnie skomplikowany sposób, przedstawił koncepcję swoich badań. Wydaje mi się, że powinien jasno wskazać główną

tezę pracy (którą w moim odczuciu jest ta ze strony 9, 15-18 wers od dołu). Dalej powinien przedstawić pytania badawcze, które zapewne zadał przed przystąpieniem do badań, ale nie umieścił ich we wstępie. A następnie na ich podstawie ukazać hipotezy badawcze, którymi mogłyby być pozostałe tezy, ale po ich przeformułowaniu.

W związku z powyższym zasadniczym przesłaniem, z jakim Autor przystąpił do badań jest określenie znaczenia motywu Trianon w kontekście polityki historycznej realizowanej przez główne partie Węgier po 1989 roku. Takie założenie jest bardzo ciekawe i nosi znamiona naukowego zainteresowania prezentowanego przez Pana mgra Artura Jacha-Chrzászcza.

W bibliografii Autor przedstawił niezwykle bogaty zakres wykorzystanych pozycji (łącznie 46 stron). Dokonał prawidłowego ich podziału. Warto podkreślić ogromny walor, jakim jest wykorzystanie w pracy pozycji nie tylko polskich, ale i w języku węgierskim oraz angielskim.

2. Analiza i ocena zawartości merytorycznej pracy

Punktem wyjścia dysertacji doktorskiej jest prezentacja w rozdziale pierwszym efektu badań semantycznych i teoretycznych związanych z systemem politycznym, które pozwoliły Autorowi prawidłowo zanalizować wyniki późniejszych badań empirycznych. Podejmowane w rozdziale pierwszym problemy ukazują dobrą wiedzę teoretyczną cechującą Pana mgra Artura Jacha-Chrzászcza. W związku z tytułem pracy, który odwołuje się do kwestii rywalizacji partyjnej w rozdziale zawarte zostały dwa odrębne podrozdziały. Pierwszy przynosi analizę podstawowych elementów systemu politycznego, drugi wyodrębnia wyłącznie problematykę partii politycznych. Przy przyjęciu takiego rozwiązania metodologicznego, dziwi fakt podwójnego odwoływania się do kategorii partii politycznej, gdyż jej omówienie znajduje się zarówno w podrozdziale 1.1.1., a także w odrębnym i wspomnianym wcześniej podrozdziale 1.2 „Partia polityczna, - definicja, cechy i funkcje”.

W podrozdziałach 1.1, czyli: ustroju politycznym, legitymizacji władzy, przywództwie politycznym, systemie wyborczym, programie politycznym, obywatelstwie i mniejszości obywatelskiej i konstytucji Autor prezentuje najpierw część teoretyczną i metodologiczną, a potem płynnie podejmuje analizę węgierskiej sytuacji. W ten sposób czysty teoretyczny wymiar narracji jest połączony z empirycznym opisem węgierskich doświadczeń. Być może właściwsze byłoby najpierw określenie założeń teoretycznych, a potem w osobnym rozdziale określenie kształtowania się węgierskiego systemu politycznego. Czasami zbyt wąski aspekt teoretycznej analizy jakiegoś elementu systemu politycznego jest przysłonięty przez rozległą analizę praktyki węgierskiej, co niekorzystnie wpływa na teoretyczny charakter rozdziału (m.

in. podrozdział o ustroju politycznym i systemie politycznym, o systemie wyborczym). Z satysfakcją chciałbym podkreślić natomiast zalety podrozdziału „Konstytucja”. Stanowi podstawę prawidłowej analizy węgierskiego przypadku. Także podrozdział o obywatelskości i przywództwie politycznym zasługuje na uznanie, chociaż w tym ostatnim brakuje oparcia się na pozycjach monograficznych Przemysława Żukiewicza i Jerzego Sielskiego.

Drugi podrozdział pierwszego rozdziału prawidłowo poświęcono problematyce partii politycznej. Autor rozpoczyna rozważania od omówienia genezy, ewolucji i podziału partii politycznej, po czym przytacza wątki węgierskiej sytuacji (co powtórzę, uważam, że powinno znaleźć się w dalszej części pracy, np. w osobnym drugim rozdziale pracy). Uważam, że dobrze została napisana część o systemach partyjnych, w których Autor omówił typologię duvergerowską, blondelowską i sarotiańską. Ciekawie przeprowadził dyskusję między koncepcjami sytuującymi obecny (po 2010 roku) węgierski system partyjny w gronie jednopartyjnych wskazując na ich ułomność. Jednocześnie podkreślił fakt wielopartyjności systemu, w którym Fidesz zajmuje dominującą pozycję. W podrozdziale brakuje mi dwóch elementów. Po pierwsze, w podrozdziale o spektrum ideologicznym, powinny zostać przedstawione typologie rodzin partyjnych. Po drugie, na podstawie tych koncepcji, Autor powinien ukazać specyfikę rozwoju systemów partyjnych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej po 1989 roku w kontraście do sytuacji z Europy Zachodniej.

Rozdział drugi został nazwany „Węgierska myśl polityczna – od Wiosny Ludów do Współczesności”. Łączy on w sobie trzy narracje, z których pierwszą zawiera podrozdział 2.1., drugą 2.2. i 2.3, a trzecią 2.4. W podrozdziale 2.1. Autor koncentruje się na historycznej ewolucji kategorii powiązanych z szeroko rozumianymi zainteresowaniami nauką o polityce na Węgrzech w XIX i w XX wieku. Nie jestem przekonany co do zasadności uwzględnienia tego podrozdziału w niniejszej pracy, co w konfrontacji z kolejnymi podrozdziałami utwierdza mnie w tym przekonaniu. Podrozdział 2.1., jak wspomniałem odwołuje się do ukazania rozwoju myśli politycznej, a także częściowo instytucjonalizacji badań politologicznych na Węgrzech w XIX i XX wieku, bez wskazania charakteru tego procesu współcześnie. W podrozdziałach 2.2. i 2.3. Pan mgr Artur Jach-Chrzęszcz przeprowadza analizę sytuacji politycznej Węgier przed, w trakcie i po upadku socjalizmu. Analiza ma wymiar politologiczny i historyczny, ale w kontekście zmian w systemie politycznym, a nie jak w podrozdziale 2.1. myśli politycznej i instytucjonalizacji badań politologicznych. Druga część drugiego rozdziału została przygotowana starannie i rzeczowo. Natomiast uważam, że trzecia część (podrozdział 2.4.) podejmująca analizę problemu Trianon obecnego w węgierskiej polityce po 1990 roku jest

najciekawsza i najbardziej przemyślana. Autor odwołując się badań innych naukowców przedstawia częstotliwość występowania wątku Trianon w parlamentarnych wystąpieniach partii politycznych. Co więcej tworzy własną, autorską klasyfikację partii politycznych odwołujących się do problemu Trianon w publicznych wystąpieniach z uwzględnieniem kontekstu i implikacji tych wypowiedzi. W podrozdziale 2.4. Pan mgr A. Jach-Chrząszcz wykazuje się bardzo dobrym wykorzystaniem warsztatu naukowego.

Z uwag naukowych warto dodać, że przywoływane przez Autora teorie i modele przemian o charakterze negocjacyjnym do literatury politologicznej wnieśli Juan J. Linz i Alfred Stepan (strona 83). Poza tym, Autor pisze na stronie 96 (5, 6 wers od dołu): „Ostatni trzeci etap rozwoju systemu wielopartyjnego na Węgrzech oparty był na instytucjonalizacji oraz stabilizacji. Okres ten rozpoczyna się w 1994 roku...” i na podstawie analizy możemy wysnuć wniosek, że trwa do chwili obecnej. Nie zgadzam się z takim podejściem. Uważam, że okres 1994-1998 może być uważany za okres wprowadzający rywalizację bipolarną pomiędzy lewicą w postaci MSzP, a prawicą w postaci Fidesz, po czym dochodzi do konsolidacji tego dwupolowego układu aż do 2010 roku. Natomiast po 2010 roku mamy do czynienia z systemem wielopartyjnym z jedną partią dominującą. Reasumując, Autor powinien był dokończyć analizę systemu partyjnego dzięki czemu może nie nazwałby okresu 25 lat jednym, ostatnim etapem.

Rozdział trzeci poświęcono analizie politycznego wymiaru historii Węgier zaczynając od wydarzeń sprzed osiedlenia się pierwszych węgierskich plemion w Kotlinie Panońskiej poprzez Średniowiecze, Nowożytność i dalsze okresy dochodząc do wieku XX. Autor zwraca uwagę na wydarzenia, które wyznaczyły przebieg rozwoju węgierskiej państwowości, jej upadek i ponowne odrodzenie. Szczególną uwagę Autor zwraca na kwestie z okresu sprzed I wojny światowej, gdy rządem kierował István Tisza obarczany odpowiedzialnością za udział Węgier w I wojnie światowej. To wydarzenie stało się jedną z przyczyn powojennej utraty ziem i ludności przez Królestwo Węgier w wyniku postanowień traktatu z Trianon. Podejście to należy uznać za bardzo istotne ze względu na obrany problem badawczy. Samą analizę postanowień traktatu z Trianon Pan mgr A. Jach-Chrząszcz umieszcza w szerszym kontekście omawiania traktatów kończących I wojnę światową zawartych z innymi państwami, agresorami wojennymi. Następnie uwypuklone zostały kwestie narodowościowe podczas omawiania przepisów trianońskiego traktatu i podkreślono fakt odseparowania od ojczyzny dużej diaspory rdzennych Węgrów, którzy od 1920 roku stali się mieszkańcami państw ościennych. Problem rewizjonizmu granic związany z konsekwencjami traktatu z Trianon był żywy w okresie międzywojennym, a w szczególności w czasie, gdy urząd premiera sprawował Gyula Gömbös. W czasach socjalizmu problem ten uległ zamrożeniu.

Sednem całej analizy zawartej w niniejszej dysertacji doktorskiej jest rozdział czwarty. Autor odwołuje się w nim do polityki trzech partii, które po 1990 roku wygrywały wybory parlamentarne i tym samym stawały się podstawowym podmiotem władzy państwowej: MDF, MSzP i Fidesz. Analiza rozwoju i działań każdej z partii przeprowadzona została na podstawie tego samego schematu, w którym Autor zwraca uwagę na podłoże ideologiczne, historię udziału partii w kolejnych wyborach i konsekwencje z tego płynące, politykę wobec państw ościennych oraz mniejszości węgierskiej w nich mieszkających i kwestię Trianon. Na podstawie rzetelnej analizy Pan mgr A. Jach-Chrząszcz wykazał, że wpływ na politykę historyczną, stosunek do mniejszości węgierskiej w państwach ościennych i kwestii Trianon miały zarówno ideologia partii rządzącej, czas sprawowania przez nią władzy, a także stosunek danego państwa ościennego.

Polityka historyczna stała się filarem rządów MDF po 1990 roku, który podjął działania zmierzające do uregulowania wzajemnych relacji Węgier z państwami ościennymi po upadku socjalizmu. Najtrudniejsze rozmowy w sprawie pozycji Węgrów odbywano z rządami Słowacji i Rumunii. Autor słusznie szkicuje tutaj transformacyjny kontekst, który towarzyszył działaniom rządu MDF. Partia ta jeszcze w latach 1998-2002 wchodziła w skład rządu, jako koalicjant Fidesz. Wówczas także podejmowała problematykę „Trianon”.

MSzP, który rządził w latach 1994-1998 i 2002-2010, rozpatrywał problem „Trianon” oraz położenie Węgrów w państwach ościennych w kategorii integracji europejskiej, a także poszanowania dobrych wzajemnych stosunków międzysąsiedzkich. Po 2002 roku wzmocnił politykę promującą programy na rzecz mniejszości węgierskiej w krajach ościennych. W przeprowadzonym w 2004 roku referendum obywatele Węgier wypowiedzieli się negatywnie w sprawie wprowadzenia instytucji podwójnego obywatelstwa. Natomiast po 2010 roku kwestia „Trianon” jest prezentowana przez tę partię w świetle przestrogi i pamięci o przeszłości, a nie jako potencjalna sprawa do rewizji na arenie europejskiej.

Niewątpliwie „Trianon” oraz problem mniejszości węgierskiej stały się kluczowymi punktami polityki historycznej Fidesz po 2010 roku. Chociaż już w latach 1998-2002 partia ta sygnalizowała istotność kwestii historycznej, zwłaszcza problemu potrianońskiej separacji Węgrów od ojczyzny w kontekście współczesności. Wzbudziło to wówczas stanowcze i negatywne głosy sprzeciwu, zwłaszcza Słowacji i Rumunii.

Po 2010 roku Fidesz prowadzi politykę, która jednoznacznie wykorzystuje motyw Trianon w budowaniu wizerunku samej partii, rządu, a także i Węgier na arenie międzynarodowej. Egzemplifikacją tego stanu rzeczy jest uchwalenie ustawy o solidarności i jedności narodowej, ustanowienie Narodowego Dnia Jedności na 4 czerwca, przyznanie

węgierskiego obywatelstwa Węgrów z państw ościennych. Bardzo ciekawy jest opis obchodów Narodowego Dnia Jedności z 2018 roku, w którym to uczestniczył Autor. W pracy podjęto analizę systemu instytucjonalnego, który w zakresie administracyjnym prezentuje kwestię wykorzystania motywu „Trianon” w realizowaniu polityki historycznej. Poza tym Autor analizuje głosowanie Węgrów z państw ościennych w wyborach parlamentarnych w 2014 i 2018 roku stwierdzając, że głosy te w ponad 90% przypadają Fidesz, ale z drugiej strony nie mają bezpośredniego wpływu na liczbę mandatów, a raczej na ostateczny wynik partii na poziomie listy krajowej. Pan mgr A. Jach-Chrząszcz ukazuje także przepisy Konstytucji z 2011 roku w świetle analizy problemu Trianon i mniejszości narodowych, a także rozwój stosunków sąsiedzkich Węgier i pozostałych państw w ostatniej dekadzie wskazując na napięcia z Rumunią i Ukrainą, a także poprawę relacji ze Słowacją.

3. Ocena zrealizowanych założeń

Uważam, że założenia wyrażone przez Autora we wstępie pracy zostały zrealizowane. Pan mgr Artur Jach-Chrząszcz poddał weryfikacji cztery tezy, a skutek tych weryfikacji został zreasumowany w zakończeniu. Jak się okazało pierwsza teza dotycząca utrzymującego się do dzisiaj i perspektywicznego wpływu postanowień trianońskich na działalność węgierskich partii politycznych po 1989 roku (strona 9, 15-18 wers od dołu), znajduje na Węgrzech odzwierciedlenie nie tylko w polityce wewnętrznej, ale i zagranicznej. Druga teza, która, jak pisałem wcześniej powinna być hipotezą, odwoływała się do postrzegania przez Węgrów postanowień traktatu z Trianon (strona 10, 4-6 wers od góry). Na podstawie odwołania do badań zewnętrznych uległa pozytywnej weryfikacji. W tym kontekście warto podkreślić, że Autor przeprowadził badania własne o charakterze kontrolnym dotyczące postrzegania kwestii węgierskich przez polskich respondentów. Kolejna teza brzmiąca: „tematyka traktatu w Trianon i jego następstw była poruszana w węgierskiej polityce historycznej przez wszystkie partie polityczne sprawujące władzę na Węgrzech po 1990 roku” (strona 14, 8-10 wers od dołu) została udowodniona. Także i teza (która powinna być nazwana hipotezą) mówiąca o tym, że „spośród wszystkich działań partii politycznych sprawujących władzę na Węgrzech po 1990 roku to działania partii FIDESZ są najbardziej optymalne dla węgierskiej mniejszości narodowej” (strona 15, wers 13-15 od góry) uległa pozytywnej weryfikacji.

4. Ocena językowa, redakcyjna i terminologiczna

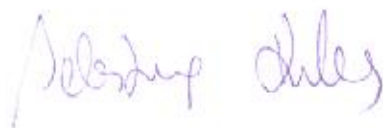
Pod względem redakcyjnego opracowania niniejszą dysertację doktorską należy wysoko ocenić. Autor prawidłowo dokonał podziału treści narracji na poszczególne części. Z niezwykłą precyzją dokonał zapisu odwołań do materiałów w przypisach. Poprawnie podzielił zbiór wykorzystanej literatury w bibliografii. Ponadto posługuje się prawidłową terminologią naukową.

Na marginesie chciałbym jednakże dodać, że może właściwiej jest podawać sylwetki osób poprzez zapisanie ich imion lub inicjałów imion i nazwisk, a nie tylko samych nazwisk. Poza tym uważam, że nasz region poprawnie jest nazywać Europą Środkową i Wschodnią, a nie Europą Środkowo-Wschodnią. Ponadto Autorowi zapewne chodziło o Andrzeja II, a nie I, gdy pisze o Złotej Bulli (strona 117, 6 wers od dołu). Nieprawdziwe jest zdanie „a w 1549 roku Habsburgowie przyłączyli do siebie wschodnie ziemie byłego Królestwa” (strona 118, 6 i 7 wers od góry). W rzeczywistości chodziło o ziemie zachodnie.

5. Konkluzje

Dysertacja doktorska mgra Artura Jacha-Chrzászcza ma charakter oryginalnego ujęcia problemu naukowego i zasługuje na pozytywną ocenę. Autor dowodzi, że cechuje go rzetelność naukowa, duży zasób wiedzy i wysoki poziom kultury językowej.

Uważam, że recenzowana praca doktorska spełnia wymagania, jakie stawia art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wnoszę o dopuszczenie Pana mgra Artura Jacha-Chrzászcza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Sebastian Kubas

Uniwersytet Śląski w Katowicach